

بررسی تاثیر توسعه گردشگری بر شاخص توسعه انسانی (HDI)

فاتح حبیبی

عضو هیئت علمی گروه علوم اقتصادی، دانشگاه کردستان.

f.habibi@uok.ac.ir

سمیرا محمدی

دانشجوی کارشناسی ارشد علوم اقتصادی، دانشگاه کردستان.

Mohammady.es90@gmail.com

چکیده

امروزه گردشگری به عنوان یکی از مهمترین صنایع توسعه پایدار، به یکی از بزرگترین صنایع درجهت ایجاد درآمد و ارتقاء رشد و توسعه اقتصادی بسیاری از کشورها تبدیل شده که در عین پر درآمد بودن، صنعتی سالم و پاک برای اقتصاد هر منطقه و کشور محسوب می‌گردد که رشد آن تغییرات اجتماعی و اقتصادی زیادی را به دنبال داشته است و رونقش بیانگر ثبات سیاسی اقتصادی، اجتماعی، امنیتی، فرهنگی و علمی کشورهای جهان است. به بیان دیگر صنعت گردشگری با برخورداری از امتیازات منحصر به فرد همزمان چندین هدف را در فضای یک منطقه تامین می‌نماید و پدیده‌ای چند بعدی است درحالی که صنایع دیگر هر کدام به تنهایی تامین کننده بخشی از اهداف مورد نظر هستند. این صنعت نو پا، در سالهای اخیر تاثیرات زیادی بر وضعیت اقتصادی جهان داشته است، به گونه‌ای که امروزه یکی از بزرگ ترین بخشهای اقتصادی در بسیاری از کشورها به شمار میرود که دارای پتانسیل اثر گذاری بر روابط بین الملل و ابزاری برای ترویج صلح در جهان است. از سوی دیگر، گردشگری برای ایران که وابستگی شدیدی به درآمدهای نفتی دارد، می‌تواند به عنوان راهی برای رهایی از وابستگی به درآمدهای نفتی و خروج از اقتصاد تک محصولی باشد. با توجه به تجربه موفق بسیاری از کشورها در زمینه رشد صنعت گردشگری و اهمیت آن در رشد و توسعه اقتصادی، این مطالعه به بررسی اثر گردشگری بر توسعه انسانی در استان های کشور (ایران)، با تاکید بر استان کردستان برای سال ۱۳۹۰ می‌پردازد. در این پژوهش، جهت بررسی اثر سرمایه انسانی بر توسعه گردشگری، از شاخص توسعه انسانی استفاده شده است.

واژگان کلیدی: شاخص توسعه انسانی، توسعه گردشگری، استان های کشور.

مقدمه

قرن بیست و یکم، سده بهره‌گیری از فرصت‌های تجاری ارزشمند در بخش‌های خدماتی به ویژه گردشگری است. امروزه گردشگری مفهوم و جریانی کاملاً متفاوت با گذشته پیدا کرده است و به آن به عنوان امری اقتصادی نگریسته می‌شود. به طوری که بعد از صنایع نفت و خودروسازی؛ پردرآمدترین صنعت حال حاضر دنیا به شمار می‌رود (رضوانی، ۱۳۷۴). از سوی دیگر، تأثیر گردشگری بر میزان اشتغال کشورها، افزایش درآمد ارزی، رونق صنایع داخلی، گسترش همکاری‌های بین‌المللی و مهم‌تر از همه، ارتقای سطح زندگی و معیشتی مردم و بسیاری دیگر از عوامل پیش‌برنده اقتصادی، موجب شده است تا نگرش کشورهای دنیا به مرز آن تغییر یافته و به عنوان یکی از مهم‌ترین نیروهای محرک توسعه اقتصادی، جایگاه مهمی در سیاست‌گذاری دولت‌ها پیدا کند (شریفی رنانی و همکاران، ۱۳۸۹). درحال حاضر گردشگری پیش از هر فعالیت دیگری در جهان، حرکت سرمایه و انتقال پولها را در مقیاس‌های محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی موجب می‌گردد و هزینه‌های گردشگری به مراتب سریع‌تر از تولید ناخالص ملی و صادرات جهانی کالا و خدمات رشد می‌یابد، از این رو اکثر کشورهای جهان به گردشگری که مواد اولیه‌ی آن طبیعت زیبا و متنوع، آداب و رسوم، پیشینه تاریخی و فرهنگ است به عنوان بهترین راه رسیدن به اهداف خویش می‌نگرند (صدری و همکاران، ۱۳۸۶). گفته می‌شود گردش مالی صنعت گردشگری جهان در این سده از گردش مالی بخش صنعت فراتر خواهد رفت. براساس آمارهای سازمان جهانی گردشگری و یونسکو، ایران به دلیل برخورداری از جاذبه‌های پر تعداد می‌تواند جزو ۱۰ کشور اول دنیا به لحاظ ورود گردشگر باشد. اما آمارهای رسمی حاکی از آن است که از ۸۰۰ میلیارد دلار گردش مالی سالانه صنعت توریسم در جهان، سهم کشور ایران کمتر از یک دهم درصد از این گردش مالی است. لذا سهم بسیار ناچیز ایران از صنعت گردشگری نشان‌دهنده آن است که صنعت گردشگری نتوانسته نقش خود را به عنوان یک عامل توسعه اقتصادی کشور و معرفی ایران به عنوان یک کشور توریستی و فرهنگی به خوبی ایفا کند. باتوجه به گزارش شورای جهانی مسافرت و گردشگری در سال ۲۰۱۴، ایران در صنعت گردشگری، در خاورمیانه رتبه ۱۲ و در میان ۱۸۴ کشور جهان، دارای رتبه‌ی ۴۰ام می‌باشد و سهم این صنعت در تولید ناخالص داخلی کشور ۱۳۷ اعلام کرده است. ایران به عنوان کشوری در حال توسعه که ساختار اقتصادی آن به شدت متکی به صادرات نفت و درآمدهای ارزی حاصل از آن بوده است، برای ایجاد یک توسعه‌ی همه‌جانبه و پایدار و همچنین جایگزینی منابع جدید کسب درآمد به جای منابع نفتی، نیازمند استفاده از تمامی امکانات و قابلیت‌های خود می‌باشد (مدهوشی و ناصرپور، ۱۳۸۲). گردشگری می‌تواند به عنوان یکی از راهکارهای علمی، رهایی از اقتصاد تک محصولی و متنوع‌سازی منابع ارزی باشد (صدری و همکاران، ۱۳۸۶). توسعه‌ی صنعت گردشگری، برای کشورهایی مانند ایران و کشورهای در حال توسعه که با معضلاتی همچون میزان بیکاری بالا، محدودیت منابع ارزی و اقتصاد تک محصولی مواجه هستند، از اهمیت فراوانی برخوردار است. اقتصاد ایران نیز اتکای شدیدی به درآمدهای حاصل از صادرات نفت دارد و متغیرهای کلان اقتصادی آن با پیروی از قیمت جهانی نفت در طول زمان دچار نوسانات شدیدی می‌شود.

در این پژوهش جهت بررسی تأثیر گردشگری بر توسعه‌ی انسانی استان‌های ایران، به بررسی اثر گردشگری بر شاخص توسعه‌ی انسانی می‌پردازیم. شاخص توسعه‌ی انسانی از جمله شاخص‌های مهم توسعه‌ی اقتصادی با سطح توسعه‌یافتگی یک کشور است. تأکید این شاخص به جای استفاده از درآمد سرانه به جنبه‌های وسیع‌تر توسعه، معطوف گردیده است و این شاخص ضمن اینکه معیاری برای اندازه‌گیری رفاه شهروندان است، اثر سیاست‌های اقتصادی بر کیفیت زندگی شهروندان را مورد سنجش و بررسی قرار می‌دهد. (شریف خطیبی، ۱۳۸۷). از سال ۱۹۹۰ برنامه توسعه سازمان ملل متحد (UNDP) سالانه گزارشی تحت عنوان "گزارش توسعه انسانی (HDI)"^۱ منتشر می‌کند. در واقع این سازمان شیوه جدیدی برای اندازه‌گیری توسعه کشورهای مختلف و مقایسه آن‌ها با یکدیگر انتخاب نمود. این روش منجر به معرفی و محاسبه شاخص جدیدی تحت عنوان شاخص توسعه انسانی^۲ گردید برای اندازه‌گیری توسعه، اندازه‌گیری میزان رشد در زمینه‌های گوناگون لازم است به طوری که این سازمان هر ساله یک گزارش توسعه انسانی برای کشورهای جهان منتشر می‌کند. در این

1. Human Development Report 1

2. Human Development Index

گزارش کشورهای پنج‌قاره از نظر تعداد زیادی شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی مانند آموزشی، بهداشتی، سیاسی، زیست‌محیطی، سهم زنان در اشتغال و درآمد و غیره با یکدیگر مقایسه می‌شوند که نمونه‌ای از این شاخص‌ها عبارتند از شاخص نابرابری جنسیتی، شاخص نابرابری درآمدی، سرانه درآمد ناخالص ملی، امید به زندگی، کیفیت نظام آموزشی و بهداشت، دسترسی به امکانات و خدمات اجتماعی، رضایت از زندگی، رشد جمعیت، نرخ مهاجرت و ... محاسبه می‌شود. یکی از این معیارها شاخص کیفیت فیزیکی زندگی موريس است از میانگین سه شاخص اصلی امید به زندگی در بدو تولد^۳، آموزش^۴ و تولید ناخالص داخلی واقعی سرانه^۵ بر حسب برابری محاسبه می‌شود که در اواخر دهه ۶۰ میلادی پیشنهاد گردید و از آن نتایجی تحلیلی به دست آمد. عدد حاصل از شاخص توسعه انسانی، عددی است بین صفر و یک که می‌توان با آن به تعیین جایگاه و رتبه بندی توسعه انسانی کشورها و مناطق مختلف پرداخت سازمان ملل متحد به منظور طبقه‌بندی کشورها بر حسب میزان توسعه انسانی، کشورها را در چهار سطح توسعه انسانی خیلی بالا، بالا، متوسط و پایین طبقه‌بندی می‌کند. بر اساس این گزارش کشورهای با شاخص توسعه انسانی ۱ تا ۰/۸۰ در گروه کشورهای با شاخص توسعه انسانی خیلی بالا، بین ۰/۷۹ تا ۰/۷۰ در گروه کشورهای با توسعه بالا، بین ۰/۶۹ تا ۰/۵۵ در گروه کشورهای با توسعه انسانی متوسط و پایین تر از ۰/۵۵ در گروه کشورهای با توسعه انسانی پایین قرار می‌گیرند که در این میان نمره کشور ایران در سال ۲۰۱۴ در برخی از این شاخص‌ها از جمله شاخص نابرابری جنسیتی، شاخص نابرابری درآمدی، امید به زندگی، نرخ باسوادی و کاربران اینترنت به ترتیب برابر با ۰/۵۱، ۳/۳۸ درصد ضریب جینی، ۷۴ سال، ۶۵ درصد و ۲۶ درصد و شاخص کل برابر با ۰/۷۴۹ می‌باشد که در ردیف ۷۵ جهان جای دارد. رشد گردشگری نه تنها منابع جدید درآمدی و مشاغل تازه در کشورهای در حال توسعه ایجاد می‌کند بلکه نتایج غیر مستقیم مثبتی ایجاد می‌کند که این نتایج دولت‌ها را برای گسترش زیرساخت‌های مناسب ترغیب و تشویق می‌نماید و باعث ایجاد زیرساخت‌هایی مانند جاده‌های بهتر، برق، ارتباطات و شبکه‌های حمل و نقل عمومی و بهداشت شده است که این زیرساخت‌ها علاوه بر این که تسهیلات ایجاد می‌نمایند منجر به ارتقا سطح اقتصادی، بهبود وضع اشتغال و افزایش کیفیت زندگی و در نتیجه منجر به افزایش سطح شاخص توسعه انسانی می‌شود. بر همین اساس در این پژوهش سعی شده است که رابطه بین شاخص توسعه انسانی و گردشگری مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. بر این اساس، بخش دوم این مقاله به بیان مسأله، مبانی نظری تحقیق و مرور مطالعات انجام شده در این زمینه می‌پردازد. بخش سوم به تجزیه و تحلیل و بررسی نتایج اختصاص دارد و بخش پایانی به نتیجه‌گیری و ارائه نکات پیشنهادی و چالش‌های موجود اشاره دارد.

بیان مسأله

امروزه مفهوم توسعه پایدار در تمام ابعاد برای ما امری ملموس است. توسعه اقتصادی از اهداف مهم کلان اقتصادی هر کشور است. زیرا برای افزایش سطح رفاه افراد هر کشور باید شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی بهبود یابند که این مهم جز در سایه رشد و توسعه اقتصادی کشور میسر نیست. در دنیای امروز که کشورهای در حال توسعه شکاف بین کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را به خوبی درک کرده‌اند، جنبش عظیمی در کشورهای جهان سوم برای از بین بردن این شکاف اقتصادی بوجود آمده است. در این میان گردشگری به عنوان فعالیتی خدماتی و بازرگانی، نقش به‌سزایی در توسعه انسانی و اقتصادی کشورها، به ویژه کشورهای در حال توسعه دارد. توسعه صنعت گردشگری و جلب و جذب هر چه بیشتر گردشگران خارجی برای کشورهای در حال توسعه که با مشکلاتی همچون بیکاری، کمبود منابع ارزی و اقتصاد تک‌محصولی مواجه هستند از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. عوامل مختلفی در این فرایند تاثیر گذار بوده و یکی از مهمترین این عوامل شاخص توسعه انسانی است. با توجه به اینکه برخی مناطق فاقد منابع طبیعی و زیرساخت‌های صنعتی برای توسعه هستند گردشگری می‌تواند گزینه مناسبی برای توسعه و فائق آمدن بر فقر برای آن مناطق باشد. تنوع بخشی به اقتصاد، توسعه زیرساخت‌ها، اشتغال‌زایی، حفاظت بهتر محیط زیست، کمک به توسعه پایدار، افزایش تعامل انسان‌ها و فرهنگ‌های مختلف با یکدیگر و در نتیجه کمک به صلح و تفاهم که از نتایج مهم این فعالیت می‌باشند، همگی حکایت از اهمیت این فعالیت دارند. بر اساس چنین تعریفی به نظر می‌رسد

³. Life Expectancy at Birth Index

⁴. Education Index

⁵.Gross_Domestic_Product_Index

که یکی از راه‌های توسعه پایدار می‌تواند از طریق گردشگری شکل گیرد، توسعه گردشگری با ارتقای ابعاد کمی و کیفی در هر کشوری از جمله ایران می‌تواند همراه باشد، تا از این طریق حداکثر بازده را تولید نماید. بنابراین در این مقاله به دنبال پاسخ به این سوال هستیم که توسعه گردشگری چگونه می‌تواند منجر به ارتقاء شاخص توسعه انسانی در استان‌های کشور گردد؟ همچنین راهکارهای توسعه گردشگری برای پیش برد چنین هدفی را مورد بررسی قرار دهیم.

مبانی نظری

گردشگری یکی از صنایع خدماتی محسوب شده و درآمد حاصل از آن به صورت بخش از تولید ناخالص داخلی کشور میزبان، مستقیماً بر رشد اقتصادی آن کشور تاثیر می‌گذارد. تجارت و گردشگری به عنوان دو منبع اصلی کسب درآمدهای ارزی برای اقتصادهای کوچک و بزرگ تلقی می‌شود. مک‌کینون^۶ (۱۹۶۴) اشاره می‌کند که در آمد ارزی حاصل از گردشگری می‌تواند برای ورود کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای در تولید دیگر کالاها و خدمات مورد استفاده قرار گرفته و رشد اقتصادی را به همراه داشته باشد. مطالعات نشان می‌دهد که با افزایش ورود گردشگران بین‌المللی در سطح جهان، در آمد حاصل از آن نیز افزایش می‌یابد. از این رو صنعت گردشگری می‌تواند راهکاری مناسب برای کسب درآمدهای ارزی سرشار برای کشورها و در نتیجه رشد اقتصادی بالاتر باشد. اقتصاددانان افزایش درآمدهای ارزی، ایجاد اشتغال و افزایش درآمدهای مالیاتی را از جمله دلایل تاثیر گذار گردشگری بر توسعه اقتصادی قلمداد می‌کنند. به نظر اوه^۷ (۲۰۰۵)، صنعت گردشگری می‌تواند تاثیر مهمی بر افزایش اشتغال، درآمدهای مرتبط با مکان‌های اقامتی و نیز درآمدهای دولتی کشور داشته باشد. به لحاظ اقتصادی، درآمد حاصل از جهانگردان خارجی برای هر کشوری در حکم صادرات محسوب می‌شود و وجود درآمدهای ارزی ناشی از گردشگری را می‌توان در کنار صادرات سایر کالاها و خدمات منظور نمود (افقه و نامور، ۱۳۸۶). مطالعات نشان می‌دهد که عوامل زیادی بر روند ورود گردشگر به یک کشور موثر بوده و همچنین توسعه گردشگری می‌تواند بر رشد و توسعه اقتصادی کشورها تاثیر گذار باشد. اقتصاددانان افزایش درآمدهای ارزی، ایجاد اشتغال و افزایش درآمدهای مالیاتی را از جمله دلایل تاثیر گذار گردشگری بر توسعه اقتصادی قلمداد می‌کنند. همچنین ورود گردشگران، علیرغم درآمدهای ارزی ناشی از آن، تراز تجاری^۸ و همچنین سرمایه‌گذاری‌های جدید را بهبود می‌دهد و بصورت غیرمستقیم و از طریق ضریب تکاثری بر درآمد ملی تاثیر می‌گذارد در واقع هرچه تعداد ورود گردشگران خارجی به یک کشور بیشتر باشد و ارزش بیشتری برای اقامت طولانی صرف شود، به همان نسبت بر آن جامعه و درآمدهای ارزی آن تاثیر گذار است (پرتویی، ۱۳۸۷). به این ترتیب، افراد یک جامعه هم می‌توانند از منافع این سرمایه‌گذاری در بخشهایی نظیر خدمات امنیتی، بهداشتی، آموزشی، ارتباطی و حمل و نقل بهره‌مند شوند. گسترش تبادلات فرهنگی، بهبود عدالت میان زنان و مردان از جهت دستیابی به فرصت‌های شغلی، شناخت مردم از فرهنگ و تمدن جوامع دیگر، احیاء هویت فرهنگی و احساس غرور ملی، ایجاد تحول و نوسازی و معرفی فرهنگ محلی از جمله دیگر پیامدهای حاصل از گردشگری می‌باشند.

توسعه ی توریسم از دو روش مستقیم و غیرمستقیم بر درآمد سرانه تاثیرگذار میباشد. جنبه ی مستقیم آن مربوط به حالتی است که با ورود گردشگر خارجی به داخل مرزهای یک کشور تقاضا افزایش یافته و با فروش محصولات موردنیاز گردشگران، درآمد نیز افزایش خواهد یافت. بخش اعظم دلارهای حاصل از گردشگری صرف خدمات، پرداخت دستمزد خدمت کاران، راهنمایان گردشگری و افراد دیگری می‌شود که در ازای خدمت‌شان محصولات مشهودی تولید نمی‌کنند (فرزین، ۱۳۸۳).

روند گردشگری در ایران را می‌توان به ۳ مرحله تقسیم نمود:

مرحله اول مربوط به سال‌های قبل از انقلاب یعنی سال ۱۳۴۸ تا ۱۳۵۷ می‌باشد که متوسط میزان رشد گردشگران ورودی به ایران ۱۵/۴۳ درصد بوده است به طوری که تعداد گردشگران خارجی وارد شده به ایران از ۳۴۱۱۹۸ نفر در سال ۱۳۴۸

6. MacKinnon

2. Oh

3. Trade Balance

به ۶۷۸۱۵۷ در سال ۱۳۵۷ رسید. ساختار غرب گرایانه حاکم بر کشور و اجرای برنامه‌های عمرانی در این دوره عامل اصلی توجه گردشگران غربی برای ورود به ایران بود. در مرحله دوم رخداد وقایعی هم چون انقلاب اسلامی، تغییر حکومت، اوضاع و احوال سیاسی منطقه، جنگ ایران و عراق، باعث شد که طی دوره ی ۱۳۵۸-۱۳۶۷، نرخ رشد گردشگران ورودی به کشور دچار سیر نزولی شود و به ۱۸٫۹- درصد کاهش یابد. در این دوره ضمن آنکه جامعه از لحاظ فرهنگی آمادگی پذیرش گردشگران خارجی را نداشت، خارجی‌ها نیز به دلیل عدم احساس امنیت کافی، تمایلی به دیدار از ایران نداشتند به طوری که در این مرحله تعداد گردشگران خارجی از ۶۷۸۱۵۷ نفر در سال ۱۳۵۶ به ۷۰۷۴۰ نفر در سال ۱۳۶۷ رسید. با پایان جنگ تحمیلی و شروع دوره بازسازی و اجرای برنامه اول توسعه، صنعت گردشگری ایران وارد مرحله سوم خود شد. به گونه ای که طی برنامه اول توسعه ایران (۱۳۶۸-۱۳۷۳) تعداد گردشگران ورودی به ایران به طور متوسط ۲۸/۸۳ درصد در سال رشد یافته است و با تغییری اندک، در طی برنامه ی دوم توسعه (۱۳۷۴-۱۳۷۸)، به رقم ۲۹/۸۱ درصد در سال رسیده است. این میزان در طی برنامه ی سوم توسعه ی اقتصادی کشور با کاهشی شدید نسبت به سال های برنامه ی اول و دوم، به طور متوسط ۴/۷۴ درصد در سال بوده است. به طوری که درآمد ارزی در سال ۱۳۸۱ به طور قابل توجهی افزایش یافت در این مرحله با ترمیم نسبی اقتصاد کشور و ایجاد امنیت نسبی، تعداد گردشگران خارجی دیدار کننده از ایران روند صعودی به خود گرفت.

اثرات گردشگری

اقتصاددانان از صنعت گردشگری به عنوان یک صنعت مولد سرمایه و اشتغال زا نام می برند و توجه خاصی به این صنعت دارند لذا معتقدند توسعه صحیح گردشگری به لحاظ اقتصادی موجب افزایش ارز آوری می شود. صاحب نظران علم اقتصاد معتقدند اگر کشوری بتواند از پتانسیل‌ها استفاده کرده و چرخ‌های این صنعت را در کشورش به حرکت در آورد شاهد شکوفایی شگرفی در سطح اقتصاد کشور خواهند بود. تاثیر این صنعت از جهات مختلف قابل بررسی و مهم است که تعدادی از این مولفه‌ها عبارتند از: ۱- ورود ارز به کشور - اشتغال در بسیاری از زمینه‌ها - پویایی بازار خرده فروشی. ۲- فعال شدن فرودگاه‌ها و سیستم‌های حمل و نقل - افزایش سرمایه گذاری. ۳- افزایش تولیدات محلی و بومی و صنعتی (صنایع دستی و محصولات فرهنگی) ۴- افزایش میزان سرمایه گذاری بخش خصوصی (هتل سازی و سایر خدمات مرتبط). ورود هر توریست به کشور ما فرصت شغلی ایجاد می نماید و در آمدی به اندازه فروش ۵۰ تا ۱۰۰ بشکه نفت را به دنبال می آورد. مقایسه ای تطبیقی نشان می دهد کشور همسایه ما ترکیه بیش از درآمد ایران از فروش نفت از صنعت گردشگری کسب سود می نماید.

گردشگری، مفیدترین بخش صنعتی جهان است و بر چند فعالیت اقتصادی از جمله: اشتغال، منابع انسانی، توسعه، تجارت بین‌المللی و تراز پرداختها تأثیرگذار است. برخی از دولتها بخش گردشگری را به عنوان یک منبع درآمد مالیاتی، مورد استفاده قرار می دهند. این درآمد، گاهی مخارج دولت در این بخش را تأمین کرده و گاهی به درآمد عمومی اضافه می شود. این مالیات‌ها به سه گروه مالیات بر محصولات گردشگری، مالیات بر گردشگران و اخذ هزینه از استفاده کننده، قابل تقسیم بندی هستند. از جنبه‌های مختلفی، می توان به تأثیر فراوان گردشگری در توسعه اقتصادی اشاره کرد، گردشگری، ضمن ایجاد فعالیتهای متنوع در جامعه، موجب تحرک و پویایی در سایر بخش‌های اقتصادی شده و می تواند در موازنه ارزی نیز تأثیرات سازنده ای داشته باشد. همچنین بخش‌های حمل و نقل، مواد غذایی، سوخت و انرژی، صنایع دستی، بخش ساختمانی و به تبع آن فعالیت‌های گردشگری، رونق می یابد. از اثرات سازنده اقتصادی گردشگری می توان به ایجاد اشتغال، درآمدزایی، اخذ مالیات از فعالیت‌های متنوع گردشگری و توسعه امکانات عمومی، حفظ آثار باستانی و جاذبه‌های طبیعی به عنوان منابع درآمدزای اقتصادی، توسعه صنایع دستی و جلوگیری از فراموشی آنها و... اشاره کرد. از طرف دیگر، توجه به جنبه‌های منفی اقتصاد گردشگری، از قبیل توجه به هزینه‌های گردشگری و تراز پرداختها، ایجاد اشتغال کاذب و فصلی در جامعه، اثرات فعالیت‌های گردشگری بر بهای زمین، تورم و... نیز در حیطه این علم می گنجد. تحقیقات زیادی در زمینه اثرات مثبت اقتصادی گردشگری صورت گرفته است، که این تحقیقات نشان می دهد سرمایه گذاری در زمینه گردشگری، رشد اقتصادی پایداری را به دنبال دارد. در زمینه توسعه گردشگری، افراد نباید تنها به جوانب منفی آن توجه کنند. دو دلیل عمده برای تشویق و حمایت از توسعه گردشگری را می توان، مزایای ایجاد اشتغال و درآمدزایی حاصل از هزینه‌های بازدیدکنندگان برای جامعه میزبان ذکر کرد، که

این اثرات در اکثر مقاصد، به عنوان آثار مثبت تلقی می‌گردند. هزینه‌های بازدیدکنندگان، دارای نقشی مستقیم در سودآوری، ایجاد فرصت‌های جدید شغلی و ایجاد درآمد مالیاتی برای بخش عمومی است. مخارجی که بازدیدکنندگان برای تأسیسات اقامتی، غذا، پذیرایی و خرید سوغاتی به طور مستقیم پرداخت می‌کنند به صورت دستمزد به کارکنان پرداخت می‌شود و در نتیجه باعث تقویت اشتغال و افزایش فعالیت اقتصادی و چرخش مالی بالا در سایر بخش‌ها می‌شود که در جدول شماره (۱) به صورت نمایی کلی آورده شده است.

جدول شماره ۱: اثرات اقتصادی، زیست‌محیطی و فرهنگی - اجتماعی گردشگری

پیامدهای اقتصادی	
پیامدهای بالقوه مثبت	پیامدهای بالقوه منفی
<ul style="list-style-type: none"> توسعه و ارتقای شاخص‌های توسعه افزایش تقاضا برای خدمات و کالاها تسریع جریان پول در اقتصاد جامعه بهبود حمل‌ونقل و راه‌های ارتباطی تقویت بنیه اقتصادی و فعالیت‌های کشاورزی منطقه افزایش بازرگانی درون‌مرزی ایجاد بازارهای جدید برای تولیدات محلی خلق فرصت‌های شغلی جدید کاهش فقر افزایش درآمد زایی ارزی تحرك سرمایه‌های مالی جلب سرمایه‌های خارجی بهسازی و توسعه تأسیسات زیر بنایی موازنه پرداخت‌های بین‌المللی توسعه صادرات غیر نفتی توسعه منطقه‌ای 	<ul style="list-style-type: none"> افزایش شاخص قیمت کالاها و خدمات تعارض بین عرضه و تقاضای زمین افزایش قیمت املاک محلی عدم توازن اقتصادی مناطق تغییر مالکان زمین از بومی به غیربومی پایدار نبودن به‌واسطه فصلی بودن گردشگری افزایش هزینه‌ی زندگی ساکنان منطقه جابجایی در اشتغال افراد بومی افزایش مصرف به‌واسطه اثر تقلیدی مشاغل فصلی و بیکاری توسعه بخش خدمات و تحلیل تولید کالایی کاهش خدمات عمومی همگانی توسعه نامتعادل منطقه
پیامدهای زیست‌محیطی	
پیامدهای بالقوه مثبت	پیامدهای بالقوه منفی
<ul style="list-style-type: none"> نوسازی ساختمان‌ها و آثار تاریخی موجود ایجاد انگیزه و اقدام برای برنامه‌ریزی و مدیریت محیط طبیعی حفاظت مستمر و دائم محیط بهبود پرداخت‌ها برای حفاظت از آثار باستانی توسعه زیرساخت‌ها افزایش آگاهی ساکنین نسبت به محیط طبیعی و فرهنگی کمک به حفاظت از منابع طبیعی و به‌سازی محیط 	<ul style="list-style-type: none"> تولید زباله بیش‌ازحد و آلودگی هوا، آب، صدا و منظر ازهم‌گسیختگی زیست بومی بروز مشکلات کاربری زمین تغییر کاربری اراضی کشاورزی آلودگی و حجم زیاد آلودگی تمرکز ناکارآمد خدمات رفاهی صدمه به سراچه‌های باستانی و تاریخی وارد آمدن فشار بیش‌ازحد به توان محیط‌زیست تخریب جنگل‌ها، تالاب‌ها و محیط‌زیست
پیامدهای فرهنگی - اجتماعی	
پیامدهای بالقوه مثبت	پیامدهای بالقوه منفی
<ul style="list-style-type: none"> گسترش تبادلات فرهنگی بین گردشگران و افراد بومی رشد شخصیت و شکوفایی استعدادها و ارتقاء سطح دانش و آگاهی ساکنین بهبود عدالت بین مردان و زنان از جهت دستیابی به 	<ul style="list-style-type: none"> عدم انعکاس مناسب فرهنگ و آداب‌ورسوم منطقه بازدید شده پوشش نامناسب گردشگران در مواردی و اثرات منفی بر بومیان

<ul style="list-style-type: none"> • متأثر ساختن جامعه میزبان از فرهنگ و آداب‌ورسوم گردشگران • امکان افزایش ناامنی و هرج‌ومرج در منطقه • تشدید تضاد اجتماعی بین طبقات مختلف مردم • امکان رایج شدن کالاهای لوکس و گسترش مصرف‌گرایی • به خطر افتادن غنای فرهنگی و اصالت فرهنگی جامعه • تغییر نحوه‌ی زندگی افراد بومی کشور میزبان 	<ul style="list-style-type: none"> • فرصت‌های شغلی • توسعه روابط فکری، فرهنگی و اجتماعی جامعه میزبان و مهمان • شناخت مردم از فرهنگ و تمدن کشورهای دیگر • حفظ و اشاعه‌ی هنرهای سنتی و آداب‌ورسوم باستانی • احیاء هویت فرهنگی و احساس غرور ملی • بهبود کیفیت زندگی جامعه میزبان • ایجاد تحول، نوسازی و معرفی فرهنگ محلی
--	--

ماخذ: (معصومی ۱۳۸۵، خانی ۱۳۸۹).

ایجاد اشتغال و دست یابی به درآمد ارزی پایدار و مناسب و همچنین شناخت متقابل فرهنگی در راستای صلح و وفاق بین‌المللی از آثار اجتماعی و اقتصادی این صنعت است. ایجاد اشتغال، کسب درآمد ارزی برای کشور میزبان و بهبود تراز پرداخت‌ها، افزایش درآمد‌های مالیاتی از محل فعالیت‌های اقتصادی مرتبط با گردشگری، ایجاد تعادل منطقه‌ای، تعدیل ثروت دگرگون ساختن فعالیت‌های اقتصادی و سوق دادن درآمد از مناطق شهری و روستاها و بالاخره جلوگیری از برون‌کوچی روستاییان از اثرات اقتصادی گردشگری محسوب می‌شود از طرفی در تنوع و غنا بخشیدن به اقتصاد محلی حائز اهمیت بسیار است، برای تولیدات محلی اعم از صنایع دستی و یا محصولات کشاورزی جهت ارتزاق گردشگران بازارهای جدیدی ایجاد می‌کند، علاوه بر آن، در بهبود کیفیت فرآورده‌های کشاورزی صنایع دستی نیز موثر می‌باشد. در کشورهای صنعتی توسعه صنعت گردشگری موجب تنوع درآمد‌ها و کاهش نا هماهنگی در اقتصاد می‌گردد و در کشور های در حال توسعه، فرصتی برای صادرات ایجاد می‌کند که نرخ رشد آن از اشکال سنتی صادرات بیشتر است. ۱۵ درصد از مشاغل در سطح جهانی به بخش گردشگری اختصاص دارد. اگر چه بخش گردشگری پتانسیل بسیار بالایی از ارتباط با اشتغال دارد لکن قدرت اشتغال‌زایی آن بستگی به عواملی نظیر تعداد گردشگران، تعداد شب اقامت آنها و میزان پر بودن اتاق‌ها دارد طبق مطالعات انجام شده در ایران با پر بودن ۷۹ درصد اتاق‌ها و اقامت ۴/۵ شب به ازای هر دو اتاق یک فرصت شغلی ایجاد شده است. واقعیت آن است که علاوه بر ایجاد فرصت‌های شغلی مستقیم به دو نوع فرصت شغلی یکی غیر مستقیم و دیگر القایی نیز باید توجه کرد. مراد از فرصت شغلی القایی اشتغالی است از نتیجه هزینه کردن و خرج کردن درآمد افرادی که به طور غیر مستقیم در این صنعت شاغلند ایجاد می‌شود. در کل می‌توان گفت که صنعت گردشگری از سه طریق منجر به ایجاد اشتغال شده و رشد و توسعه اقتصادی را هموار می‌سازد.

اشتغال مستقیم: شرکتهایی که به صورت مستقیم اشتغال‌زایی می‌کنند، آنهایی هستند که کارکنانشان به طور مستقیم با این صنعت در تماس هستند. هتلها، کارکنان خدمات غذایی، شرکتهای هواپیمایی، شرکتهای کشتیرانی، آژانس‌های مسافری، کارکنان مراکز تفریحی، رستوران‌ها، صنعت حمل‌ونقل شهری و فروشگاه‌های مواد غذایی از جمله واحدهایی هستند که به صورت مستقیم، اشتغال‌زایی می‌کنند.

اشتغال غیرمستقیم: شرکتهایی که به صورت غیرمستقیم اشتغال‌زایی می‌کنند، شرکتهایی که مواد و ملزومات مورد نیاز رستوران‌ها را تأمین می‌کنند، شرکت‌های ساختمانی که هتل‌ها را می‌سازند و تولیدکنندگان هواپیما به شرکت‌هایی وابسته اند که از نظر درآمد، به صورت مستقیم برای نهادهای مسافرت و جهانگردی اشتغال‌زایی می‌کنند.

اشتغالی که به واسطه‌ی اثر فزاینده درآمد ایجاد شده، در صنعت توریسم بوجود می‌آید. به عبارت دیگر، درآمد افرادی که در صنعت توریسم فعالیت دارند، افزایش می‌یابد و این باعث ایجاد افزایش درآمد و ایجاد اشتغال در سایر بخش‌ها نیز می‌شود. البته اندازه‌گیری تأثیر اشتغال به طور دقیق غیرممکن است؛ زیرا از یک طرف، افراد شاغل در فعالیتهای توریستی به سختی از افراد دیگری که در همین نوع شغل‌ها فعالیت دارند اما ربطی به توریسم ندارند، قابل تشخیص است. از طرف دیگر، صنعت توریسم در ماه‌ها و روزهای خاصی از سال رونق بیش‌تری می‌یابد؛ بنابراین، افراد شاغل در این صنعت از ماهی به ماه دیگر متفاوت خواهند بود (شورای جهانی مسافرت و گردشگری^۹، ۲۰۱۳).

^۹.World Tourism Travel & Consul, 2013

تاثیر گردشگری از بعد درآمد زایی، تولید ناخالص ملی، تسریع جریان پول و تقویت بنیه اقتصادی بر هیچکس پوشیده نیست این قسم از فعالیت درآمد مردم محلی را از طریق حقوق و دستمزد افزایش می‌دهد به علاوه امکان حصول درآمد های دیگر از طریق ارائه مشاغل در دیگر بخش ها نظیر ساختمان، تعمیرات، تامین مایحتاج، کرایه اتومبیل و ... نیز وجود دارد یکی از منابع درآمد صنعت گردشگری مالیات است که از محل مالیات های دریافتی فروش تامین می‌شود. گردشگری تا میزان ۶ درصد درآمد های مالیاتی که سالانه عاید دولت می‌شود را ایجاد می‌نماید گردشگری ارز آور بوده و سبب توسعه بست تجارت خارجی و صادرات نامرئی و بهبود تراز پرداختها نیز می‌شود.

توسعه انسانی دربردارنده دو هدف اصلی است؛ اول افزایش ثروت و رفاه مردم جامعه (ریشه کنی فقر) و دوم ایجاد اشتغال، که هر دو هدف در راستای عدالت اجتماعی است. توسعه انسانی فرایند گسترش فرصتهای انتخاب افراد برای تحصیل و آموزش، مراقبت بهداشتی، درآمد، اشتغال و غیره است (صمیمی و خیره، ۱۳۹۲، ۱۶). بر اساس معیارهای توسعه انسانی بهبود در وضعیت اقتصادی و معیشتی، ارتقای سطح آموزش و دسترسی به آن برای آحاد یک جامعه، طولانی شدن عمر و افزایش سلامتی افراد جامعه سطح توسعه انسانی را بالا می‌برد (نیسی، ۱۳۸۹، ۵۶). یکی از مولفه های شاخص توسعه انسانی، در آمد سرانه یک کشور می باشد که صنعت گردشگری از طریق افزایش کارایی و ایجاد رقابت بین شرکتهای گردشگری داخلی و خارجی به درآمد سرانه کشور مقصد کمک می‌نماید. همچنین افزایش درآمدهای ارزی، ایجاد اشتغال و افزایش درآمدهای مالیاتی از جمله اثرات دیگر گردشگری بر توسعه اقتصادی می باشد (اوه^{۱۰}، ۲۰۰۵). همچنین از دیگر مولفه های شاخص توسعه انسانی، آموزش می باشد که برای پایداری و توسعه گردشگری در هر جامعه به عنوان یکی از مولفه های اساسی باید مد نظر قرار گیرد. از سوی دیگر گردشگری سلامت از انواع گونه های گردشگری محسوب می‌شود که علاوه بر تفریح، فراغت و آسایش، سلامت و مراقبتهای پزشکی را نیز به همراه دارد. از اینرو، هر کشوری جهت بهره مندی از مزیت این نوع از گردشگری، درصد تأمین سلامت مسافران و همچنین رفع مشکلات و ارتقاء بخشهای بهداشتی کشور خود بر میآید. بنابراین صنعت گردشگری بر بهداشت و سلامت و به نوبه خود بر شاخص توسعه انسانی (امید به زندگی) تاثیر به سزایی داشته باشد (صمیمی و خیره، ۱۳۹۲، ۱۷). شاخص توسعه انسانی (HDI) چکیده اندازه گیری های توسعه انسانی است. این شاخص میانگین موفقیت های بدست آمده در یک کشور در سه بعد اصلی توسعه انسانی یعنی زندگی طولانی و سالم، دستیابی به دانش و استانداردهای زندگی آبرومندانه را اندازه می‌گیرد. شاخص توسعه انسانی میانگین توسعه هندسی شاخص های نرمالی است که موفقیت های هر بعد را اندازه می‌گیرند. از این رو هدف اصلی این مقاله، آزمون اثر گردشگری بر توسعه ی انسانی از طریق شاخص توسعه ی انسانی در استان های کشور با تاکید بر استان کردستان و بر اساس حداکثر اطلاعات موجود در سال ۱۳۹۰ می باشد.

پیشینه تحقیق

شاخص توسعه انسانی و سرمایه اجتماعی را نه تنها به عنوان یکی از عوامل موثر بر توسعه اقتصادی کشورها تلقی می کنند، بلکه بر صنعت گردشگری نیز می‌تواند تاثیر به سزایی داشته باشد. همچنین نقش دولت در این میان نیز قابل تامل می باشد. صمیمی و خیره (۱۳۹۲) در مقاله خود با عنوان اثر گردشگری بر توسعه انسانی با استفاده از داده های تابلویی نشان دادند که گردشگری اثری مثبت و معناداری بر شاخص توسعه انسانی دارد. همچنین مهرگان و همکاران (۲۰۱۲) در مقاله خود به بررسی تاثیر شاخص توسعه انسانی بر گردشگران خارجی با استفاده از مدل خود بازگشتی، پرداختند. نتایج نشان می‌دهد رابطه مثبت و معناداری بین ورود گردشگران خارجی و شاخص توسعه انسانی در کوتاه مدت و بلند مدت وجود دارد. مطالعاتی که در این خصوص صورت گرفته است موید این مطلب می باشد که از جمله می‌توان به مطالعه چو^{۱۱} (۲۰۱۳) اشاره کرد که به بررسی هزینه های گردشگری و اثر آن بر رشد اقتصادی با استفاده از داده های تابلویی، طی دوره زمانی ۱۹۸۸-۲۰۱۱ پرداخته و نتایج آن نشان از رابطه مثبت و معنادار بین توسعه گردشگری و رشد اقتصادی دارد. مطالعه صورت گرفته توسط امین بیدختی و

¹⁰. Oh

¹¹. Choo

همکاران (۱۳۸۸) اشاره می‌کند که یکی از عوامل مؤثر در جذب و رونق گردشگری، سرمایه اجتماعی است. هزار جریبی و نجفی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان اعتماد اجتماعی و توسعه گردشگری نقش اعتماد اجتماعی را در توسعه گردشگری بررسی کرده‌اند و نتیجه گرفتند که جذب گردشگر نیازمند مکانیزم‌های مختلفی است، یکی از آنها جلب اعتماد گردشگران می‌باشد. نتیجه مطالعه صمیمی و خبره (۱۳۹۲) با عنوان نقش سرمایه اجتماعی در رونق گردشگری، نشان می‌دهد که شاخص توسعه انسانی اثری مثبت و معنا داری بر گردشگری دارد. بعضی از مطالعات صورت گرفته به بررسی عوامل مؤثر بر تقاضای گردشگری در کشورهای مختلف جهان پرداخته‌اند. نتایج مطالعات خارجی و داخلی نشان می‌دهند که مهمترین عوامل مؤثر بر ورود گردشگران عبارتند از درآمد، قیمت‌های تسبی، نرخ ارز، رابطه تجاری، ثبات سیاسی (کالندران و ویلسون^{۱۲}، ۲۰۰۰؛ سانگ و همکاران^{۱۳}، ۲۰۰۳؛ موسایی، ۱۳۸۱؛ حبیبی و عباسی نژاد، ۱۳۸۴؛ مونز^{۱۴}، ۲۰۰۷؛ وانگ^{۱۵}، ۲۰۰۹؛ تانگ^{۱۶}، ۲۰۱۰؛ صیدایی و هدایتی مقدم، ۱۳۸۹).

مهرگان و همکاران^{۱۷} (۲۰۱۲)، در مقاله‌ی خود به بررسی تأثیر شاخص توسعه‌ی انسانی بر گردشگران خارجی با استفاده از مدل با وقفه خودبازگشتی^{۱۸}، طی دوره زمانی ۲۰۰۷-۱۹۶۷ پرداختند. نتایج نشان می‌دهد رابطه‌ی مثبت و معناداری میان ورود گردشگران خارجی و شاخص توسعه‌ی انسانی در کوتاه مدت و بلند مدت وجود دارد.

توحیدی اردهی^{۱۹} (۲۰۱۱)، به بررسی اثرات اقتصادی گردشگری در کشورهای در حال توسعه با استفاده از روش تحلیل-توصیفی می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که با برنامه‌ریزی استراتژیک کوتاه‌مدت و بلندمدت و با استفاده از توانایی‌های خاص و تولیدات گردشگری کشورهای در حال توسعه، اکثر مشکلات اقتصادی می‌توانند حل شوند.

سورج^{۲۰} (۲۰۱۰)، به بررسی تأثیر گردشگری بر توزیع درآمد با استفاده از اطلاعات بین‌کشوری^{۲۱} و روش داده‌های تابلویی^{۲۲} می‌پردازد. نتایج نشان می‌دهند بخش گردشگری، نابرابری درآمد ناخالص در نمونه کشورهای مورد استفاده در این مطالعه را کاهش می‌دهد. همچنین گردشگری داخلی نسبت به گردشگری بین‌المللی بیشتر به کاهش نابرابری درآمد منجر میشود.

حقیقت و همکاران (۱۳۹۲)، در مطالعه‌ی رابطه‌ی بین رشد اقتصادی و توسعه‌ی گردشگری در منطقه‌ی منا را به کمک رابطه‌ی علیت^{۲۳} و برآورد الگو برای دوره زمانی ۲۰۰۹-۱۹۹۹، به روش اثرات ثابت^{۲۴} بررسی کردند. نتایج بدست آمده نشان داد میان گردشگری و رشد اقتصادی در کشورهای منا، رابطه‌ی علیت دو طرفه وجود دارد. بدین ترتیب اگر رشد اقتصادی کشورهای منا افزایش یابد، سبب افزایش میزان گردشگری خواهد شد.

صمیمی و خبره (۱۳۹۲)، با استفاده از مدل داده‌های تابلویی به بررسی اثر گردشگری بر توسعه‌ی انسانی در کشورهای منتخب (۵۶ کشور) شامل ایران، طی دوره ۲۰۱۱-۲۰۰۵ می‌پردازد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد تعداد ورود گردشگران خارجی اثر مثبت و معناداری بر توسعه‌ی انسانی کشورها دارد. از این رو توسعه‌ی این صنعت جهت دستیابی به اهداف توسعه‌ی اقتصادی و انسانی برای هر کشوری ضروری به نظر می‌رسد.

رنج پور و همکاران (۱۳۹۰) با استفاده از روش جوهانسن - جوسلیوس^{۲۵}، رابطه‌ی بین درآمدهای حاصل از صنعت توریسم و تولید ناخالص داخلی بدون نفت را در ایران طی دوره ۱۳۸۸-۱۳۴۷ مورد بررسی قرار دادند. نتایج نشان می‌دهد که

12. Kulendron & Willson

13. Song et al

14. Monuz

15. Wang

16. Tang

7. Mehregan, et al.

8. ARDL

9. TohidArdahaey

10. Suraj

11. Cross- Section

12. Panel Data Model

13. Causality relationship

14. Fixed Effect

1. Johansen - Juselius

یک رابطه‌ی هم‌انباشتگی بلند مدت بین متغیرهای مذکور وجود دارد و توسعه‌ی صنعت گردشگری میتواند به‌عنوان محرک تولید

ناخالص داخلی و نیز رشد اقتصادی کشور گردد.

شریفی رنای و همکاران (۱۳۸۹)، به پژوهش تأثیر صنعت گردشگری بر رشد اقتصادی ایران با استفاده از رویکرد خودتوضیحی با وقفه‌ی گسترده^{۲۶} و با بهره‌گیری از داده‌های فصلی در دوره ۱۳۸۷-۱۳۶۸ پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری سرانه در بخش گردشگری و همچنین ورود سرانه گردشگران به کشور اثر معناداری بر رشد اقتصادی ایران دارد.

مرور مطالعات گذشته نشان می‌دهد که هیچ‌یک از آنها، اثر گردشگری بر توسعه‌ی انسانی را برای استان‌های ایران

مورد

بررسی قرار نداده‌اند. بنابراین تحقیق حاضر به بررسی اثر سرمایه‌گذاری بر توسعه گردشگری استان‌های ایران، از طریق مولفه‌های اثرگذار بر شاخص توسعه‌ی انسانی می‌پردازد.

روش تحقیق

روش تحقیق در این مقاله ترکیبی از روش‌های توصیفی و موردی - ژرفانگر است که از روش توصیفی مبتنی بر اطلاعات ارائه شده در اسناد و مدارک کتابخانه‌ای سازمانهای مختلف انتخاب شده است، ابتدا باید از میان داده‌های موجود، منابع مورد نیاز را انتخاب کرد و سپس، به تجزیه و تحلیل آن پرداخت. بنابراین، در این تحقیق، ابتدا داده‌ها با استفاده از سالنامه آماری استان کردستان سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان کردستان، مرکز آمار ایران، استانداری استان کردستان جمع‌آوری و سپس، تجزیه و تحلیل شد؛ و در پایان، از تحلیل داده‌ها به بررسی و تحلیل شاخص‌های توسعه‌ی انسانی در استان‌های کشور و همچنین روند ورود گردشگری به این استان‌ها به بررسی رابطه بین این دو متغیر پرداخته می‌شود.

تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

در بررسی شاخص توسعه انسانی استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰ ملاحظه می‌شود که مقدار این شاخص در کشور ۷۴۳/۰ است. براساس طبقه‌بندی توسعه انسانی سازمان ملل توسعه انسانی در سال ۱۳۹۰ کشور در طبقه دوم یعنی کشور های با سطح توسعه انسانی بالا قرار می‌گیرد. بر اساس گزارش معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی رییس جمهوری، در طول برنامه چهارم توسعه استان کردستان به لحاظ شاخص توسعه انسانی در رتبه ۲۹ قرار گرفته و این جایگاه طی ۶ سال از برنامه مذکور (۸۴ الی ۸۹) حتی یک مرتبه نیز ارتقا پیدا نکرده است. در سال ۱۳۹۰ مقدار این شاخص برابر ۰/۶۵۷ بوده و کماکان از بین سایر استان‌ها در مرتبه ۲۹ قرار می‌گیرد. بررسی جداگانه هر یک از مولفه‌های تشکیل دهنده شاخص توسعه انسانی در استان نشان می‌دهد که دلیل اصلی پایین بودن شاخص مذکور، پایین بودن ضریب درآمد سرانه (۰/۵۲۳) است. وضعیت شاخص توسعه انسانی سایر استان‌ها نشان می‌دهد که بیشترین مقدار شاخص توسعه انسانی مربوط به استان‌های تهران با ۰/۸۱۲، سمنان با ۰/۷۷۹، بوشهر با ۰/۷۷۸، یزد با ۰/۷۶۶ و اصفهان با ۰/۷۶۳ می‌باشد. همچنین استان‌های سیستان و بلوچستان با ۰/۵۸۷، کردستان با ۰/۶۵۷، آذربایجان غربی با ۰/۶۶۲، لرستان با ۰/۶۷۹، و خراسان شمالی با ۰/۶۸۴ در پایین‌ترین جایگاه از نظر میزان توسعه انسانی در کشور قرار دارند. نگاه اجمالی شاخص توسعه انسانی نشان می‌دهد که به استثنای استان تهران و استان بوشهر که شاخص تولید ناخالص داخلی آن‌ها بیش از ۰/۷۵۰ است، میزان ارتقا سطح شاخص توسعه انسانی بسیاری از آن‌ها به طور عمده به دلیل بالا بودن مقدار شاخص امید به زندگی و آموزش بوده است به طوری در اکثر استان‌ها شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه بر حسب برابری قدرت خرید کمتر از ۰/۶ (۶۰ درصد) است. با اینکه شاخص توسعه انسانی بین ۰ و ۱ در نوسان است، لیکن تفاوت‌های آشکاری در شاخص توسعه‌ی انسانی مشاهده نمی‌شود. برحسب ارقام شاخص توسعه

ی انسانی، تفاوت بالاترین و پایین‌ترین استان ۳/۰ می‌باشد (استان تهران و سیستان و بلوچستان). اما باید توجه داشت که ضریب توسعه‌ی انسانی دارای تحولات بطئی و کندی است، تغییر در اجزای آن به سادگی صورت نمی‌گیرد و مستلزم تلاش مستمری است تا کیفیت زندگی افراد و گروه‌های مختلف تغییر نماید. شاخص توسعه‌ی انسانی استان‌های فقیر در مقایسه با استان‌های دارای شاخص توسعه‌ی انسانی بالاتر در یک دهه‌ی اخیر دارای روندی رو به رشد بوده است، همچنین استان‌هایی که به دلایل گوناگون به قطب رشد تبدیل شده‌اند دارای قابلیت‌های درونزایی برای تحولات اقتصادی و اجتماعی هستند. افزایش استان‌های فقیر در سرمایه‌گذاری‌ها، بر خورداری از آزادی عمل در تصمیم‌سازی و تمرکز زدایی در حیطه‌ی تصمیم‌گیری‌ها از جمله عوامل مؤثری هستند که می‌تواند توسعه‌ی هموارتر و منسجم‌تر را به دنبال داشته باشد. (ملکی، ۱۳۸۴). به طور کلی آنچه که از بررسی شاخص‌های توسعه‌ی انسانی استان‌های کشور میتوان دریافت، عدم توجه به استان‌های محروم کشور با وجود اثبات محرومیت آنها در طول سالیان متمادی بوده است، به گونه‌ای که استان‌های سیستان و بلوچستان، کردستان، اردبیل و کهگیلویه و بویراحمد در پایین‌ترین سطح توسعه‌ی انسانی نسبت به سایر استان‌های کشور قرار گرفته‌اند؛ که پایین بودن سطح درآمدها، سطح پایین سرمایه‌گذاری زیر بنایی و کیفیت پایین زندگی از جمله دلایل مهم در این خصوص است. همانطور که در بالا گفته شد عامل مشترکی که در روند توسعه‌ی انسانی اکثر استان‌ها به چشم می‌خورد، این است که شاخص‌های آموزشی و امید به زندگی آنها در مقایسه با شاخص درآمدی در وضعیت بهتری قرار دارند. همچنین در سال ۱۳۹۰ نیز این تفاوت در سطح کشور وجود داشته است. بررسی آمارها از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰ نشان از ثابت بودن تقریبی رنج توسعه‌ی انسانی در استان کردستان می‌باشد. بدین معنی که استان به لحاظ توسعه‌ی انسانی پیشرفتی نداشته و ارتقا رتبه‌ای در یک دهه گذشته کسب ننموده است. از مهمترین دلایل آن می‌توان به شاخص امید به زندگی استان با مقدار (۷۵ سال) با رتبه ۲۷ و شاخص آموزش (۰,۷۲) با رتبه ۲۹ و هزینه سرانه خالص (۰,۵۲۳) با رتبه ۲۸ در سال ۱۳۹۰ اشاره نمود. با توجه به پایین بودن هزینه‌ی سرانه ناخالص در این استان در طی سال‌های متمادی، میتوان گفت که رشد اقتصادی کشور، توزیع درآمدها، تخصیص امکانات و منابع ملی منجر به افزایش امکانات، ثبات سرمایه و رشد هزینه‌ی سرانه ناخالص استان نشده و بدین ترتیب توسعه‌ی انسانی در استان بهبود نیافته و پراکندگی آن نسبت به متوسط ملی همچنان باقی مانده است و به همین دلیل کارشناسان و صاحب نظران بیش از گذشته بر افزایش درآمد سرانه از راه کسب ارزش در نقشه شماره ۱ نیز شاخص توسعه‌ی انسانی برای استان‌های ایران نمایش داده شده است. در این نقشه (نقشه ایران) استان‌ها در ۵ گروه از فقیر تا غنی طبقه‌بندی شده‌اند که در این میان طبق نقشه شماره ۱ استان تهران غنی‌ترین استان کشور می‌باشد که در طبقه اول جای دارد و تعداد ۱۸ استان در سطح متوسط و در طبقه ۰/۷ تا ۰/۸ هم گروه می‌باشند. همچنین تعداد ۱۰ استان در طبقه ۰/۶ تا ۰/۷ هم گروه شده‌اند که در این طبقه استان کردستان در پایین‌ترین جایگاه قرار دارد و استان سیستان و بلوچستان در پایین‌ترین گروه جای دارد و فقیرترین استان کشور از لحاظ شاخص توسعه‌ی انسانی می‌باشد.

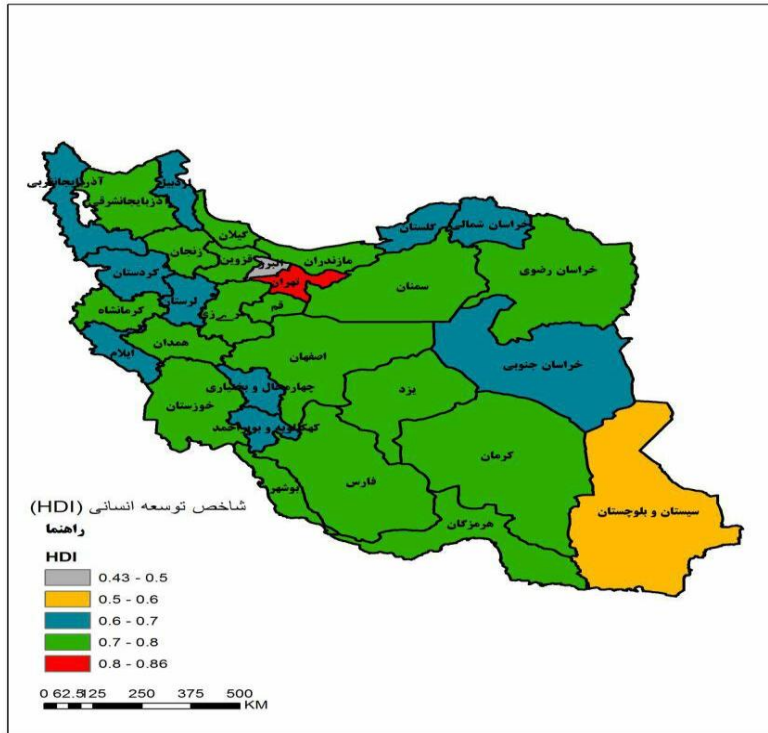
جدول شماره ۲: تولید ناخالص داخلی (GDP) در سال ۱۳۹۰ و شاخص توسعه‌ی انسانی (HDI) استان‌های ایران در سال ۱۳۹۰

نام استان	تولید ناخالص داخلی (GDP) (ارقام به میلیارد ریال)	سهم استان از GDP (با احتساب نفت)	شاخص توسعه‌ی انسانی (HDI)	شاخص امید به زندگی	شاخص آموزش	شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه PPP
آذربایجان شرقی	۲۰۷۱۳۹	۳/۳۳	۰/۷۱۳	۰/۷۹۸	۰/۷۸۸	۰/۵۷۵
آذربایجان غربی	۱۲۵۷۱۷	۲/۰۲	۰/۶۶۲	۰/۷۷۳	۰/۷۳۴	۰/۵۱۱
اردبیل	۵۷۹۱۴	۰/۹۳	۰/۶۹۲	۰/۷۸۷	۰/۷۷۲	۰/۵۴۶
اصفهان	۴۱۶۸۶۴	۶/۷	۰/۷۶۳	۰/۷۲۴	۰/۸۶۰	۰/۶۲۶
البرز	۱۵۷۷۹۳	۲/۵۳	-	-	-	-
ایلام	۶۷۱۶۱	۱/۰۸	۰/۶۷۹	۰/۷۲۲	۰/۸۱۳	۰/۵۳۴
بوشهر	۲۱۲۶۶۳	۳/۴۲	۰/۷۷۸	۰/۷۹۶	۰/۸۱۱	۰/۷۳۱

۰/۷۲۱	۰/۸۹۱	۰/۸۳۳	۰/۸۱۲	۲۳/۰۷	۱۴۳۶۴۳۱	تهران
۰/۵۵۲	۰/۷۸۹	۰/۷۸۸	۰/۷۰۰	۰/۶۴	۴۰۱۰۰	چهارمحال وبختیاری
۰/۵۵۱	۰/۷۸۰	۰/۷۵۸	۰/۶۸۸	۰/۴۷	۲۸۹۵۸	خراسان جنوبی
۰/۵۷۰	۰/۸۰۱	۰/۷۸۸	۰/۷۸۱	۵/۳۲	۳۳۱۲۹۲	خراسان رضوی
۰/۵۴۸	۰/۷۵۰	۰/۷۷۷	۰/۶۸۴	۰/۵۶	۳۴۹۵۶	خراسان شمالی
۰/۶۱۲	۰/۷۹۱	۰/۸۰۵	۰/۷۳۰	۱۳/۴۳	۸۳۶۲۴۰	خوزستان
۱/۵۸۰	۰/۷۹۶	۰/۷۹۲	۰/۷۱۵	۰/۸۵	۵۲۸۳۰	زنجان
۰/۶۵۶	۰/۸۷۳	۰/۸۲۴	۰/۷۷۹	۰/۹۰	۵۵۷۵۹	سمنان
۰/۴۵۴	۰/۶۲۰	۰/۷۱۸	۰/۵۸۷	۱/۲۱	۷۵۲۳۰	سیستان و بلوچستان
۰/۵۸۷	۰/۸۳۴	۰/۸۱۷	۰/۷۳۷	۴/۲۱	۲۶۲۰۲۸	فارس
۰/۶۲۶	۰/۸۰۶	۰/۸۲۱	۰/۷۴۵	۱/۳۷	۸۴۹۹۳	قزوین
۰/۵۵۹	۰/۸۶۴	۰/۸۱۹	۰/۷۳۴	۰/۹۶	۵۹۵۲۰	قم
۰/۵۲۳	۰/۷۲۲	۰/۷۵۱	۰/۶۵۷	۰/۹۸	۲۰۲۷۹۱	کردستان
۰/۵۸۹	۰/۷۸۵	۰/۷۸۱	۰/۷۱۲	۲/۶۴	۱۲۵۴۲۴	کرمان
۰/۵۷۱	۰/۷۸۰	۰/۷۷۴	۰/۷۰۲	۱/۷۰	۱۳۲۷۸۲	کرمانشاه
۰/۵۵۸	۰/۸۰۹	۰/۷۴۹	۰/۶۹۷	۲/۳	۸۸۸۸۲	کهگیلویه و بویر احمد
۰/۵۴۳	۰/۷۷۷	۰/۷۸۴	۰/۶۹۲	۱/۱۳	۶۰۷۸۴	گلستان
۰/۵۸۴	۰/۸۱۹	۰/۸۳۲	۰/۷۳۵	۲/۰۴	۱۶۴۰۵۳	گیلان
۰/۵۲۸	۰/۷۷۱	۰/۷۶۹	۰/۶۷۹	۱/۱۳	۱۰۶۰۸۶	لرستان
۰/۶۲۵	۰/۸۴۸	۰/۸۱۲	۰/۷۵۵	۳/۲۶	۱۴۳۴۱۴	مازندران
۰/۶۳۴	۰/۸۱۲	۰/۷۹۷	۰/۷۴۳	۲/۰۱	۷۰۵۱۳	مرکزی
۰/۵۹۵	۰/۷۷۲	۰/۷۶۲	۰/۷۰۴	۲/۱۳	۱۲۶۸۹۱	هرمزگان
۰/۵۵۶	۰/۷۸۷	۰/۷۸۷	۰/۷۰۱	۱/۴۳	۷۰۲۸۱	همدان
۰/۶۵۲	۰/۸۵۳	۰/۸۰۹	۰/۷۶۶	۱/۷۴	۱۰۸۵۳۷	یزد

منبع: سازمان مدیریت و برنامه ریزی، بانک مرکزی و یافته های تحقیق

بر اساس آمار اعلام شده در جدول ۱ و نقشه شماره ۱، در بسیاری از استانهای کشور نه تنها درآمد، بلکه امید به زندگی و آموزش عمومی در سطح متوسط و پایین قرار دارند. از این رو، برخی از این استانها از جمله سیستان و بلوچستان، کردستان، اردبیل و کهگیلویه و بویراحمد از این لحاظ در پایین ترین سطح توسعه ی انسانی قرار گرفته اند. پایین بودن سطح درآمدها، سطح پایین سرمایه گذاری زیربنایی و کیفیت پایین زندگی از جمله دلایل مهم در این خصوص است. عامل مشترکی که در روند توسعه ی انسانی بیشتر استان ها، به چشم می خورد این است که شاخص های آموزشی و امید به زندگی آن ها در مقایسه با شاخص درآمدی، در وضعیت بهتری قرار دارند که در واقع این استان ها نه تنها باید توسعه تولید ناخالص داخلی را افزایش دهند بلکه باید کیفیت زندگی را نیز بهتر سازند. همچنین نتایج بررسی و تحلیل ها نشان می دهد که استان کردستان با رتبه ۲۹ ی در بین استان های کشور در جایگاه نامطلوب و نامناسبی قرار گرفته است و حکایت از محرومیت شدید این استان در سطح کلان کشوری می باشد.

نقشه شماره ۱: روند شاخص توسعه انسانی در استان های کشور در سال ۱۳۹۰

در جدول شماره ۳ تعداد گردشگران داخلی در ایران و سهم گردشگران داخلی از کل به تفکیک استان محاسبه شده است. همانطور که مشاهده می شود این نرخ ها از ۰/۱ تا ۱۲ متغیر می باشد. به واقع یعنی استان خراسان شمالی کمترین سهم را از تعداد گردشگران داخلی و استان خراسان رضوی بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است. طبق جدول شماره ۲ تعداد زیادی از استان ها سهم بسیار کمی را به خود اختصاص داده اند در واقع می توان گفت که این استان ها در جذب گردشگر ناتوان هستند که این امر خود نشان از عدم سرمایه گذاری و عدم توجه به این بخش از طرف دولت مرکزی می باشد. همچنین استان کردستان از ۱۰۰ درصد سهم گردشگران داخلی فقط ۱ درصد را به خود اختصاص داده است. از جمله دلایل عقب ماندگی استان کردستان در صنعت گردشگری می توان به موارد زیر اشاره نمود:

- ✓ فقدان پرواز مستقیم با کشور های خارجی.
- ✓ وضعیت بازاریابی و تبلیغات گردشگری.
- ✓ تدوین استانداردها و ضوابط فنی: هر یک از اقامتگاه ها، هتل ها، مراکز سیاحتی و واحدهای ارائه کننده خدمات گردشگری باید با رویه ای یکسان در استان فعالیت کنند تا بتوانند خدمات مطلوب تر و با کیفیت داشته باشند.
- ✓ ضرورت شناخت ظرفیت ها و مناطق گردشگری: شناسایی نکردن مناطق گردش پذیر، اماکن تاریخی، جاذبه های طبیعی و معرفی نشدن آنها در سایت های گردشگری جهانی، عارضه دیگر گردشگری نه تنها در استان بلکه در ایران می باشد.
- ✓ فقدان نیروی انسانی کارآموده و متخصص.
- ✓ حضور دستگاه های موازی در تشکیلات گردشگری.
- ✓ عدم تمایل بخش خصوصی به سرمایه گذاری.
- ✓ مکانیزاسیون و فناوری: توریست باید بتواند از طریق اینترنت بلیت مقصد و هتلش را رزرو و از کارت اعتباری استفاده کند. اگر نتواند این کارها را انجام دهد انگیزه و اشتیاقی برای سفر نخواهد داشت.

✓ عدم پیوستگی و یکپارچگی خدمات.

✓ عدم توجه به آرایش شهری.

جدول شماره ۳: تعداد گردشگران داخلی و سهم از کل گردشگران داخلی در استان های ایران

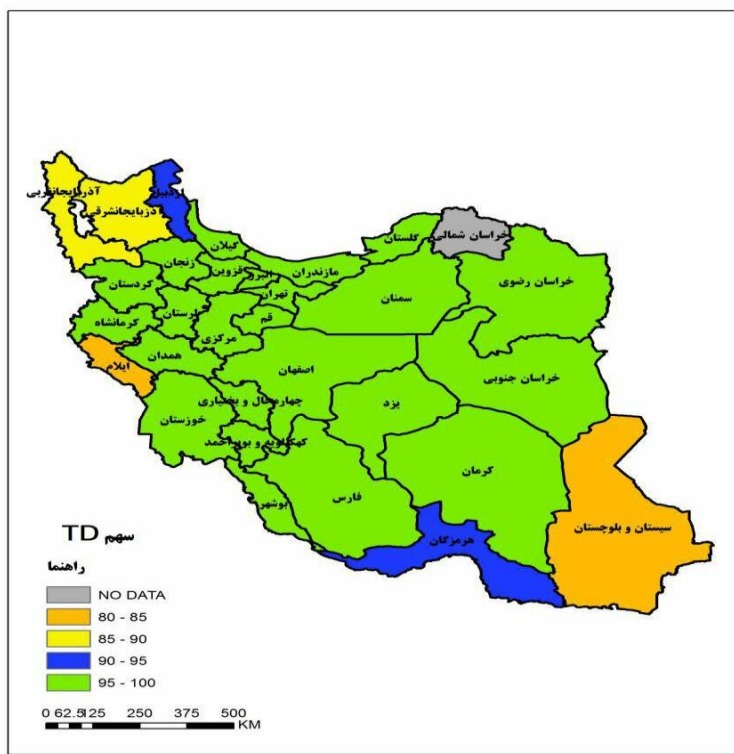
نام استان	تعداد گردشگران داخلی	سهم گردشگران داخلی از کل	نام استان	تعداد گردشگران داخلی	سهم گردشگران داخلی از کل
آذربایجان شرقی	۳۰۶۸۳۷۳	۳	سیستان و بلوچستان	۷۱۶۲۱۷۸	۷
آذربایجان غربی	۳۴۰۸۳۳۱	۳	فارس	۱۱۲۹۱۲۷	۱
اردبیل	۳۶۸۴۰۷۷	۴	قزوین	۵۰۸۰۸۰۳	۵
اصفهان	۷۵۸۱۹۷۵	۷	قم	۴۰۴۶۳۷۶	۴
البرز	۱۲۳۸۹۵۳	۱	کرمان	۲۸۲۳۰۲۵	۳
ایلام	۱۳۶۸۷۶۲	۱	کرمانشاه	۲۸۸۴۳۷۲	۳
بوشهر	۱۳۵۳۴۰۸	۱	کهگیلویه و بویر احمد	۷۵۴۷۷۶	۱
تهران	۵۵۷۳۶۵۹	۵	گلستان	۲۳۶۶۰۵۶	۲
چهارمحال و بختیاری	۱۳۶۰۴۴۴	۱	گیلان	۸۵۱۸۲۶۴	۸
خراسان جنوبی	۱۴۱۸۰۸۰	۱	لرستان	۱۵۶۲۷۷۲	۱
خراسان رضوی	۱۲۵۱۵۷۷۹	۱۲	مازندران	۱۰۳۵۳۰۲۵	۱۰
خراسان شمالی	۱۸۹۲۸۳	۰.۱	مرکزی	۲۸۹۱۰۵۹	۳
خوزستان	۴۰۱۸۴۷۸	۴	هرمزگان	۱۲۰۸۸۳۰	۱
زنجان	۹۸۶۹۲۶	۱	همدان	۲۹۱۰۹۲۴	۳
سمنان	۹۷۵۹۰۹	۱	یزد	۱۲۵۰۸۹۶	۱
کردستان	۱۰۰۱۱۴۰	۱	کل	۱۰۴۶۸۶۰۶۰	۱۰۰

منبع: سازمان مدیریت و برنامه ریزی، مرکز آمار ایران و محاسبات تحقیق

طبق گزارش های مرکز پژوهش‌های مجلس که براساس سالنامه آماری سازمان جهانی جهانگردی تهیه شده، بیشترین سهم بازار گردشگری ورودی ایران در سال ۱۳۹۰ به کشورهای حوزه خاورمیانه، یعنی بحرین، مصر، عراق، اردن، کویت، لبنان، لیبی، عمان، فلسطین، قطر، عربستان، سوریه و امارات تعلق دارد که از این میان عراق بالاترین رتبه صدور گردشگر را به ایران کسب کرده است.

اروپا با یک میلیون و ۷۸۰ گردشگر در جایگاه بعدی قرار دارد. سهم بازار اروپا از گردشگران ورودی به ایران حدود ۳۴,۰۴ درصد بوده است. براساس این گزارش، جنوب آسیا با ۶۲۱ هزار نفر، آسیای شرقی و اقیانوسیه با ۱۲۵ هزار نفر، آفریقا با ۱۷ هزار نفر و آمریکا با ۷ هزار نفر گردشگر در جایگاه‌های بعدی مناطق صادرکننده گردشگر به ایران قرار دارند. کمترین سهم بازار گردشگری ورودی به ایران نیز به کشورهای آمریکایی اختصاص دارد. براساس گزارش سازمان جهانی جهانگردی، عراق، جمهوری آذربایجان، افغانستان، ترکیه، ترکمنستان، عربستان، پاکستان، کویت، هندوستان و بحرین بیشترین سهم از بازار گردشگری ورودی ایران را به خود اختصاص دادند. ایران در چند سال اخیر به دلیل اجرای سیاست مرزهای آزاد و لغو ویزا با کشوری چون جمهوری آذربایجان و همچنین مشابهت‌های فرهنگی و مذهبی که با کشورهای همسایه دارد و مهم‌تر از آن کاهش ارزش پولی به مقصد جذابی برای گردشگران این کشورها تبدیل شده است، درحالی که ظاهراً این متغیرهای اقتصادی و فرهنگی نقش پررنگی در جذب گردشگران اروپایی و آمریکایی نداشته است. در بقشه شماره ۲ سهم هر یک از استان های ایران در پذیرا بودن این تعداد از گردشگران خارجی محاسبه شده است. طبق گزارش معاونت گردشگری استان تهران، تعداد ۷۳۷۱۴ هزار نفر

گردشگر خارجی در سال ۱۳۹۰ به استان سفر کرده اند و طبق محاسبات انجام شده که در نقشه شماره ۲ آمده، سهم گردشگران ورودی به استان از کل گردشگران داخلی و خارجی ۹۸ درصد می باشد.

نقشه شماره ۲: سهم گردشگران ورودی از کل گردشگران در سال ۱۳۹۰

طبق نتایج آمارگیری از گردشگران ملی در سال ۱۳۹۰ تعداد گردشگران خارجی در این سال ۱۴۵۱۶۳۹ نفر بوده است. اما گردشگری داخلی پتانسیلی برای تعیین توسعه پایدار منطقه ای و ضرورتی برای تحلیل وضعیت این بخش اقتصادی است برای چنین تحلیلی این امر از گردشگری باید گردشگری داخلی را اساس هدف اصلی تفکیک نماییم یعنی تعداد سفرهای انجام شده در داخل کشور بر حسب نوع سفر به تفکیک هدف اصلی تقسیم بندی کنیم (جدول شماره ۴). که این اطلاعات شامل موقعیت اجتماعی مسافران و انگیزه های آنها از سفر به مقصد می باشد.

جدول شماره ۴: تعداد سفرهای داخلی کشور بر حسب نوع سفر به تفکیک هدف اصلی در سال ۱۳۹۰

هدف اصلی سفر	بدون اقامت شبانه	با اقامت شبانه
گردش و تفریح	۱۵۹۹۱۲۰۷	۱۷۵۷۲۰۹۷
دیدار دوستان و بستگان	۷۱۹۸۵۵۹	۳۳۲۹۲۶۵۳
زیارت	۶۲۶۳۶۸۶	۱۰۳۴۴۱۶۰
درمان	۴۲۶۸۳۸۴	۳۸۶۹۸۵۵
خرید	۲۳۷۰۴۷۴	۵۳۵۲۹۷
سایر اهداف	۹۰۲۷۲۳	۹۲۷۷۵۴

منبع: مرکز آمار ایران و محاسبات تحقیق.

گردشگری می‌تواند به عنوان یک بخش اقتصادی، که کاملاً وابسته به بهره‌برداری از منابع انسانی و طبیعی است، نقش به‌سزایی در این فرآیند طی نماید. بنابراین، اقتصاد منطقه‌ای نه تنها بر اساس گردشگری بلکه بر اساس گردشگری بین‌المللی که موضوعی به مد و سیاستی است، تغییر می‌کند. به واقع می‌توان گفت با افزایش تعداد گردشگران خارجی در یک استان شاخص توسعه انسانی برای آن استان بهبود می‌یابد یعنی به نوعی می‌توان گفت که یکی از راه‌های افزایش و بهبود شاخص توسعه انسانی در یک استان سرمایه‌گذاری و توسعه بخش گردشگری است. زیرا گردشگری از یک سو منجر به افزایش اعتماد به نفس، بهبود کیفیت زندگی، گسترش تبادلات فرهنگی می‌شود و از سوی دیگر تبادل و دسترسی به اطلاعات را تسهیل می‌نماید که این امر خود منجر به افزایش سواد، بهداشت فردی و عمومی، بهبود عدالت بین مردان و زنان از جهت دستیابی به فرصت‌های شغلی و افزایش حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی و توسعه روابط فکری، فرهنگی و اجتماعی می‌گردد. به طور کلی رشد و توسعه صنعت گردشگری علاوه بر اینکه منجر به افزایش درآمد و اشتغال‌زایی و رونق در عرصه‌های مختلف اقتصاد منطقه‌ای و ملی می‌شود چه بسا از همین طریق نیز منجر به افزایش درآمد در بخش خدمات و درآمدهای مالیاتی و عوارض شهرداری‌ها می‌شود که این افزایش درآمد دولت می‌تواند به بهبود و ارتقای نظام‌های آموزشی و بهداشتی یک کشور می‌شود. پس با توسعه و رونق گردشگری در یک کشور و استان هایش میزان شاخص توسعه انسانی در استان‌های آن کشور افزایش یافته و نابرابری‌های درآمدی از بین رفته و آن کشور به سمت غنی شدن و توسعه بیشتر گام بر می‌دارد. در استان‌هایی که سطح شاخص توسعه انسانی متوسط به بالا بوده است، سهم گردشگری بیشتری داشته‌اند به واقع این استان‌ها گردشگر پذیرترند نسبت به استان‌هایی که سطح شاخص توسعه انسانی در آنها پایین‌تر بوده است. می‌توان گفت که بین شاخص توسعه انسانی و توسعه گردشگری به رابطه مثبت و معنا دار وجود دارد. یعنی اینکه هر چقدر شاخص‌های ترکیبی HDI رشد داشته باشد شاهد ورود گردشگر بیشتر به آن منطقه خواهیم بود و بالعکس افزایش تعداد گردشگران ورودی منجر به افزایش HDI در آن منطقه خواهد شد.

نتیجه‌گیری

گردشگری به عنوان یکی از بخشهای خدماتی سهم به‌سزایی در افزایش رشد و توسعه، به خصوص در کشورهای در حال توسعه دارد تا جایی که اقتصاد دانان آن را صادرات نامرئی نیز می‌نامند. برای کشورهایی مانند ایران، درآمدهای نفتی، یک نوع رانت اقتصادی تلقی می‌شود که فاقد هرگونه اثرات القایی مستقیم از لحاظ بالا بردن سطح تولید در اقتصاد است. در نتیجه توسعه گردشگری، اقتصاد کشور را از حالت تک محصولی خارج می‌کند و ثبات اقتصادی را به علت ثبات در درآمدهای ناشی از جذب گردشگری برای کشور به همراه خواهد داشت.

این مقاله به بررسی اثر صنعت گردشگری بر توسعه انسانی در استان‌های ایران با تأکید بر استان کردستان در سال ۱۳۹۰ پرداخته است که شاخص توسعه انسانی یک شاخص ترکیبی است که از ترکیب نمونه‌ای از این شاخص‌ها مانند: شاخص نابرابری جنسیتی، شاخص نابرابری درآمدی، سرانه درآمد ناخالص ملی، امید به زندگی، کیفیت نظام آموزشی و بهداشت، دسترسی به امکانات و خدمات اجتماعی، رضایت از زندگی، رشد جمعیت، نرخ مهاجرت و ... محاسبه می‌شود. یکی از مولفه‌های شاخص توسعه انسانی، درآمد سرانه یک کشور می‌باشد که صنعت گردشگری از طریق افزایش کارایی و ایجاد رقابت بین شرکتهای گردشگری داخلی و خارجی به درآمد سرانه کشور مقصد کمک می‌نماید. همچنین افزایش درآمدهای ارزی، ایجاد اشتغال و افزایش درآمدهای مالیاتی از جمله اثرات دیگر گردشگری بر توسعه اقتصادی می‌باشد. از دیگر مولفه‌های شاخص توسعه انسانی، آموزش می‌باشد که برای پایداری و توسعه گردشگری در هر جامعه به عنوان یکی از مولفه‌های اساسی باید مد نظر قرار گیرد. از سوی دیگر گردشگری سلامت از انواع گونه‌های گردشگری محسوب می‌شود که علاوه بر تفریح، فراغت و آسایش، سلامت و مراقبتهای پزشکی را نیز به همراه دارد. از اینرو، هر کشوری جهت بهره‌مندی از مزیت این نوع از گردشگری، درصدد تأمین سلامت مسافران و همچنین رفع مشکلات و ارتقاء بخشهای بهداشتی کشور خود بر می‌آید. بنابراین صنعت گردشگری بر بهداشت و سلامت و به نوبه خود بر شاخص توسعه انسانی (امید به زندگی) تأثیر به‌سزایی داشته‌باشد. رشد

گردشگری نه تنها منابع جدید درآمدی و مشاغل تازه در کشورهای در حال توسعه ایجاد می‌کند بلکه نتایج غیر مستقیم مثبتی ایجاد می‌کند که این نتایج دولتها را برای گسترش زیر ساختهای مناسب ترغیب و تشویق می‌نماید و باعث ایجاد زیر ساخت‌هایی مانند جاده‌های بهتر، برق، ارتباطات و شبکه‌های حمل و نقل عمومی و بهداشت شده است که این زیر ساختها علاوه بر این که تسهیلات ایجاد می‌نمایند منجر به ارتقا سطح اقتصادی، بهبود وضع اشتغال و افزایش کیفیت زندگی و در نتیجه منجر به افزایش سطح شاخص توسعه انسانی می‌شود. بیشترین مقدار شاخص توسعه انسانی مربوط به استان‌های تهران با ۰,۸۱۲، سمنان با ۰,۷۷۹، بوشهر با ۰,۷۷۸، یزد با ۰,۷۶۶ و اصفهان با ۰,۷۶۳ می‌باشد. همچنین استان‌های سیستان و بلوچستان با ۰,۵۸۷، کردستان با ۰,۶۵۷، آذربایجان غربی با ۰,۶۶۲، لرستان با ۰,۶۷۹، و خراسان شمالی با ۰,۶۸۴، پایین‌ترین جایگاه از نظر میزان توسعه انسانی در کشور قرار دارند که پایین بودن سطح درآمدها، سطح پایین سرمایه‌گذاری زیر بنایی و کیفیت پایین زندگی از جمله دلایل مهم در این خصوص است. بررسی آمارها از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰ نشان از ثابت بودن تقریبی رنج توسعه انسانی در استان کردستان می‌باشد. بدین معنی که استان به لحاظ توسعه انسانی پیشرفتی نداشته و ارتقا رتبه‌ای در یک دهه گذشته کسب ننموده است. با توجه به پایین بودن هزینه‌ی سرانه ناخالص در این استان در طی سالهای متمادی، میتوان گفت که رشد اقتصادی کشور، توزیع درآمدها، تخصیص امکانات و منابع ملی منجر به افزایش امکانات، ثبات سرمایه و رشد هزینه‌ی سرانه ناخالص استان نشده و بدین ترتیب توسعه‌ی انسانی در استان بهبود نیافته و پراکندگی آن نسبت به متوسط ملی همچنان باقی مانده است.

همچنین از مقدار سهم گردشگران داخلی در ایران، استان خراسان شمالی کمترین سهم را از تعداد گردشگران داخلی و استان خراسان رضوی بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است. در واقع تعداد زیادی از استان‌ها سهم بسیار کمی را به خود اختصاص داده‌اند که نشان دهنده این است که این استان‌ها در جذب گردشگر ناتوان هستند که این امر خود نشان از عدم سرمایه‌گذاری و عدم توجه به این بخش از طرف دولت مرکزی می‌باشد. همچنین استان کردستان از ۱۰۰ درصد سهم گردشگران داخلی فقط ۱ درصد را به خود اختصاص داده است. که از مهمترین دلایل عقب ماندگی آن می‌توان به شناسایی نکردن مناطق گردش پذیر، اماکن تاریخی، جاذبه‌های طبیعی و معرفی نشدن آنها در سایت‌های گردشگری جهانی، فقدان نیروی انسانی کارآموده و متخصص، عدم تمایل بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری و نبود مکانیزاسیون و فناوری اشاره نمود. در کل می‌توان گفت با افزایش تعداد گردشگران خارجی در یک استان شاخص توسعه انسانی برای آن استان بهبود می‌یابد یعنی به نوعی می‌توان گفت که یکی از راه‌های افزایش و بهبود شاخص توسعه انسانی در یک استان سرمایه‌گذاری و توسعه بخش گردشگری است. زیرا گردشگری از یک سو منجر به افزایش اعتماد به نفس، بهبود کیفیت زندگی، گسترش تبادلات فرهنگی می‌شود و از سوی دیگر تبادل و دسترسی به اطلاعات را تسهیل می‌نماید که این امر خود منجر به افزایش سواد، بهداشت فردی و عمومی، بهبود عدالت بین مردان و زنان از جهت دستیابی به فرصت‌های شغلی و افزایش حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی و توسعه روابط فکری، فرهنگی و اجتماعی می‌گردد. پس با توسعه و رونق گردشگری در یک کشور و استان هایش میزان شاخص توسعه انسانی در استان‌های آن کشور افزایش یافته و نابرابری‌های درآمدی از بین رفته و آن کشور به سمت غنی شدن و توسعه بیشتر گام بر می‌دارد. در استان‌هایی که سطح شاخص توسعه انسانی متوسط به بالا بوده است، سهم گردشگری بیشتری داشته‌اند به واقع این استان‌ها گردشگر پذیرترند نسبت به استان‌هایی که سطح شاخص توسعه انسانی در آنها پایین‌تر بوده است. می‌توان گفت که بین شاخص توسعه انسانی و توسعه گردشگری به رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. یعنی اینکه هر چقدر شاخص‌های ترکیبی HDI رشد داشته باشد شاهد ورود گردشگر بیشتر به آن منطقه خواهیم بود و بالعکس افزایش تعداد گردشگران ورودی منجر به افزایش HDI در آن منطقه خواهد شد.

چالشها

چالشهای صنعت توریسم در ایران عبارت است از:

- ✓ مشخص نبودن هدفها و سیاست‌های ایرانگردی و جهانگردی
- ✓ وجود تبلیغات منفی در رسانه‌های خارجی به منظور ارائه تصویری نامطلوب از کشور و منزلت نمودن ایران

- ✓ عدم تطبیق و هماهنگی فرهنگی، جهانگردان برخی از کشورهای خارجی با فرهنگ اسلامی در روابط و برخوردهای فرهنگی.
- ✓ عدم اطلاع‌رسانی کافی از جاذبه‌های گردشگری و تبلیغات موثر جهت روشن نمودن افکار جهانی نظیر سازمان‌ها، دفاتر و نمایندگی‌های اطلاع‌رسانی در امور سیاحتی در داخل و خارج کشور.
- ✓ فقدان نیروی انسانی کارآموده و متخصص در امور جهانگردی و بی‌اطلاعی کادر شاغل در موسسات جهانگردی (از قبیل هتل‌ها، کارکنان آژانس‌ها و راهنمایان جهانگردی).
- ✓ فقدان تسهیلات لازم برای وارد کردن تجهیزات و تاسیسات موردنیاز صنعت جهانگردی، با استفاده از تخفیف‌های ویژه گمرکی و سود بازرگانی و ترخیص سریع.
- ✓ هماهنگی و همکاری سازمان‌های دولتی که در بهبود وضع جهانگردی موثرند مانند: استانداری‌ها، فرمانداری‌ها، شهرداری‌ها، وزارت امور خارجه، وزارت راه و ترابری، سازمان تبلیغات و گمرک.
- ✓ فقدان تسهیلات لازم به منظور اعطای وام با شرایط مناسب برای تشویق بخش خصوصی و عدم نظارت کافی و کمبود تسهیلات لازم در زمینه نگهداری و حفظ اماکن باستانی و تاریخی کشور.
- ✓ کمبود امکانات اقامتی در بین شهرها و نبود وسایل حمل و نقل کافی مطابق با استانداردهای جهانی و غیراستاندارد بودن راه‌های ارتباطی بین شهرها در ایران.
- ✓ عدم تمایل و تضمین سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی نسبت به مشارکت و احداث اماکن و تاسیسات جهانگردی.

پیشنهادات

برای رونق و توسعه گردشگری پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:

- ✓ ارتقای کیفیت و کاهش قیمت، نگاه اقتصادی به صنعت توریسم و تعریفی معین از اقتصاد توریسم.
- ✓ بالا بردن فضاهای اقامتی، سرعت عرضه خدمات گردشگری و وضعیت حمل و نقل هوایی.
- ✓ ارتقای ظرفیت‌های کمی و کیفی تاسیسات جهانگردی به ویژه تعداد توره‌های داخلی و خارجی به منظور تعدیل شکاف موجود در مقایسه با کشورهای پیشرفته جهانگردی.
- ✓ تجهیز سیستم واحد در تبلیغات و بازاریابی، بالا بردن وضعیت بازاریابی و تبلیغات گردشگری.
- ✓ تدوین استانداردها و ضوابط فنی برای واحدهای ارائه‌کننده خدمات گردشگری.
- ✓ شناسایی کردن مناطق گردش پذیر، اماکن تاریخی، جاذبه‌های طبیعی و معرفی شدن آنها در سایت‌های گردشگری جهانی.
- ✓ آموزش نیروی انسانی کارآموده و متخصص در امور جهانگردی.
- ✓ واگذاری بخش توریسم به سازمان واحد برای جلوگیری از تداخل وظایف سازمانهای مختلف که باعث ایجاد موازی کاری در تشکیلات گردشگری می‌شود.
- ✓ شکسته شدن انحصار دولت در گردشگری و حمایت از بخش خصوصی در جهت سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری.
- ✓ ارائه خدمات الکترونیکی از طریق اینترنت، ایجاد شبکه کارت اعتباری برای رفاه گردشگران خارجی.
- ✓ ایجاد پایگاه اطلاع‌رسانی و بانک اطلاعات گردشگری.
- ✓ داشتن برنامه جامع و استراتژیک و همچنین مشخص بودن هدف‌ها و سیاست‌های ایرانگردی و جهانگردی در قالب یک برنامه اجرایی.
- ✓ در زمینه توسعه گردشگری در ایران بیشتر هدف‌گذاری‌ها و وضع دستورالعمل‌های اجرایی معطوف به خصوصی سازی واحد‌های اقامتی، تبلیغات جهانگردی، آموزش نیروی انسانی، سیاست‌های تشویقی ساخت تاسیسات ایرانگردی و جهانگردی، تخفیف‌های مالیاتی و ... بوده که بیشتر جذب تقاضا را مدنظر قرار داده است، در حالی که

چالش‌های پیش‌روی این صنعت نه تنها استحکام و تداوم بیشتر سیاست‌های جانب تقاضا را طلب می‌کند، بلکه سیاست‌گذاری ابعاد عرضه و سازماندهی ساختار فعالیت‌بنگاهها را می‌طلبد.

منابع

- امین بیدختی، علی اکبر؛ شریفی، نوید؛ بررسی رابطه بین رونق گردشگری و سرمایه اجتماعی در مناطق ساحلی دریای خزر. *فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری*، سال هفتم - شماره ۱۷ - بهار ۹۱ صفحات ۱۲۱ تا ۱۴۹.
- باقر نوبخت، محمد؛ پیروز، الهام؛ (۱۳۸۷). توسعه صنعت گردشگری در ایران؛ موانع و راهکارها. چاپ اول، معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی - دفتر گسترش تولید علم.
- پرتویی، ملوک (۱۳۸۷). تأثیر عملکرد بخش گردشگری بر شاخصهای کلان اقتصادی طی برنامه ی سوم توسعه (با نظریه‌های کلی به سیاست‌های این بخش در برنامه‌ی چهارم توسعه). *بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی*، شماره های ۷۷ و ۷۸: ۱۴-۵.
- جعفری صمیمی، احمد؛ خیره، شیما (۱۳۹۲). اثر گردشگری بر توسعه انسانی. *مجله برنامه ریزی و توسعه گردشگری*، سال دوم، شماره ی ۷، صفحات ۲۴-۱۱.
- حیدری چپانه، رحیم؛ کریمی، سونیا (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی شاخص‌های توسعه انسانی ایران، مالزی و ترکیه با تأکید بر شاخص اقتصادی در دهه اخیر (۲۰۱۳-۲۰۰۴). *مجله اقتصادی شماره های ۱ و ۲*، صفحات ۲۲-۵.
- خانی، فضیله و همکاران (۱۳۸۸). بررسی اثرات گردشگری ساحلی با تکیه بر نظرسنجی از خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: روستای چمخاله، شهرستان لنگرود). *فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیای انسانی*، سال اول، شماره چهارم.
- خانی، فضیله؛ (۱۳۸۹). به کارگیری مدل ریاضی در سنجش میزان موفقیت گردشگری در مناطق جغرافیایی، مطالعه موردی شهر بوشهر. *فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی*، سال دوم، شماره ۴، صص ۶۳-۴۹.
- دکتر دهدشتی شاهرخ، زهره؛ آنچه ای، امیر حسین. راهکارهای توسعه گردشگری در جمهوری اسلامی ایران (برگرفته از راهکارهای توسعه گردشگری در کشورهای مالزی، ترکیه، تونس). *فصلنامه مطالعات جهانگردی*، شماره ۴.
- رضوانی، محمدرضا (۱۳۷۴). توسعه ی گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- شایان، حمید؛ مودودی ارخودی، مهدی؛ قاسمی، مریم؛ نقش گردشگری در بهبود شاخص‌های توسعه انسانی کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی.
- شریف خطیبی، لیلا (۱۳۸۹). شاخص توسعه ی انسانی. *کار و جامعه*، شماره ی ۱۰۳: ۴۶-۴۰.
- شریفی رناتی، حسین؛ صفایی شکیب، مریم و عمارزاده، مصطفی (۱۳۸۹). بررسی اثر گردشگری بر رشد اقتصادی ایران (در سالهای ۱۳۶۹-۱۳۸۷). *علوم اقتصادی*، شماره ی 6: 25-9.
- صباغی کرمانی، مجید (۱۳۷۹). صنعت جهانگردی در ایران، تخمین عرضه و تقاضای جهانگردی، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- صدری، مسعود؛ غوابش، عبدالقاسم و آسته، منی (۱۳۸۶). بررسی توسعه ی صنعت گردشگری؛ آثار و نتایج آن. *اقتصاد و توسعه*، شماره های ۲۵ و ۲۶: ۱۴-۸.
- طیبی، کمیل؛ جباری، امیر؛ بابکی، روح اله (۱۳۸۷). بررسی رابطه علی بین گردشگری و رشد اقتصادی (مطالعه موردی ایران، کشورهای OECD به علاوه کشورهای منتخب)، *مجله دانش و توسعه (علمی-پژوهشی)* سال پانزدهم، شماره ۲۴.
- عزیزی، محمد (۱۳۸۷). حمل و نقل در خدمت توسعه جهانگردی. *نشریه صنعت حمل و نقل*، شماره ۱۸۰.
- غفاری، هادی مولایی، محمد علی (۱۳۸۸). صنعت توریسم در ایران: چالش‌ها و راهکارها، شماره ۱۸۶-۱۸۵.
- فرزین، محمدرضا (۱۳۸۳). اقتصاد گردشگری، شرکت چاپ و نشر بازرگانی (مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی).
- کاوسی، اسماعیل؛ احمدی، فخرالدین (۱۳۸۹). جهانی شدن و توسعه منابع انسانی (مقایسه تطبیقی ۶۲ کشور جهان). *مطالعات راهبردی جهانی شدن*، سال اول.
- کریمی پور، عارفه؛ نقش صنعت گردشگری در توسعه اقتصاد منطقه‌ای؛ شناخت امکانات و محدودیت‌ها در ایران و جهان، دومین همایش ملی راهکارهای توسعه اقتصادی با محوریت برنامه ریزی منطقه‌ای، دانشکده علوم انسانی - دانشگاه آزاد اسلامی سنندج.

- لاندبرگ، دافلند(۱۳۸۳). اقتصاد گردشگری. توجمه محمدرضا فرزین، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی وابسته به موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی.
- لطفی، حیدر و همکاران(۱۳۸۷). گردشگری، دولت و اقتصاد سیاسی در ایران. فصلنامه علمی-پژوهشی چشم انداز جغرافیایی، شماره ۷.
- محمد زاده، خلیل (۱۳۷۶). اولین ها در ایران . انتشارات ورق.
- مدد، محمد، اطلس ملی ایران (گردشگری)، ۱۳۸۱، سازمان نقشه برداری کشور.
- مدهوشی، مهرداد و ناصرپور، نادر (۱۳۸۲). ارزیابی موانع توسعه ی گردشگری در استان لرستان، پژوهشنامه بازرگانی، شماره ی ۲۸: ۵۸-۲۵.
- مرکز آمار ایران، نتایج طرح آمارگیری از اقامتگاه های عمومی کشور سال ۱۳۹۰.
- معصومی، مسعود (۱۳۸۵). ماهیت گردشگری. تهران : نشر پیک کوثر، چاپ دوم.
- موسایی، میثم(۱۳۸۳). تخمین تقاضای گردشگری در ایران. فصلنامه علمی- پژوهشی پژوهشنامه بازرگانی، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی وزارت بازرگانی.
- نیسی، عبدالکازم (۱۳۸۹). شاخص توسعه انسانی در استان های ایران؛ فصلنامه علمی-پژوهشی علوم بهداشتی، سال ۲، شماره ۲.
- Altiney, Levent and Bowen David, 2006. "Politics and Tourism interface (the case of Cyprus)", oxford Brookes university, uk.
- Astrid Seckelmann, Domestic tourismFa chance for regional development in Turkey? Department of Geo graphy, University of Passau, D-94030 Passau, Germany, *Tourism Management* 23 (2002) 85-92
- Martin, E., Juan, L., Morales Noelia, M. and Scarpa, R. (2004). Tourism and Economic Growth in Latin American Countries: A Panel Data Approach, FondazioneEni Enrico Mattei Working Paper Series, (26).
- Mehregan, N. and Kordbacheh, H. and Akbari, A. (2012). Foreign Tourism and Human Development in Iran. *International Proceedings of Economics Development & Research*, 50: 15-18.
- Tourism in Less Development Countries. London and New York: Rutledge 1991.
- World Tourism Organization(WTO) (2014) Tourism 2020 Vision, Vol .6, south Asia , Madrid , Spain, Dibe , s.i.
- Oh, C.O. (2005). The Contribution Development to Economic Growth in the Korean Economy, *Tourism Management*, (26): 39-44.